

KELEMEN LAJOS

Szerelem: égni másért se

„...úgy égsz te egyért”

(Babits)

Szerelem: először erről is a görögök hallattak eredeti és hallattak járulékos gondolatokra serkentő hangokat; ők az ember ifjúkora. S velük kapcsolatban mindig van egy kép, hogy az ég csak adott helyen s adott ideig engedi telítődni a szellemet, itt kell hát keresni a fényt. Ami ugyanis kívül esik e körön: bármi is, ha fél-fény, ha tobzódás, talán új, de nem ideális. Különben pedig éppen egy görög szövi nekünk a jövőt, mondván a lélek visszaemlékszik az ideákra.

Szerelem: mire futja, a görög eredetiségen túl, az aranyalpból? Mert akármit is jelentsen ez: szerelem, ernyedni nem enged. Alapja, ereje az életnek – szerelem: sok hűhó, zürzavar, biokémia, birkózás. S egy előkerült napló ekképpen folytatja a históriát: a szerelem két emberfél, nő és férfi egymás keresésének örök mérlegjátéka. És így tovább. Például: két *nem* végösszegeként egy *igen*. Itt csakugyan se vége, se hossza az ismeretlennek, s e tárgyban tényleg csak azt tudjuk jól, amit még nem mondtunk ki.

Ha a szentélyedet mások húzzák is fel, szerelem, hadd legyünk legalább padlókövezőid!

Így írja az előkerült napló, lépcsőről lépcsőre, tegnap és ma, oda és vissza, s járjuk az időt. Képek a lépcsőfalon, és zeng a himnusz, fuvalázik az elégia. Micsoda gyülekezet! Meg kell állni egy-egy percre, foglalást tenni a szépségre, aztán tovább, egyenesen. Szerelem: először erről is a görögöknél üzen kicsinosodott szóval a föld az égnek, és viszont. Alighanem ők veszik észre először, hogy a szerelemben nincs útvesztőbb, mint az egyenes.

Ha szerencsénk van, örökéletű darabokban is megpillanthatjuk magunkat, itt és itt, ekkor és ekkor. Homérosz kezében például annyi mindenről peng a szent fa! „Férfiúról szólj nékem, Múza, ki sokfele bolygott / s hosszan hányódott...” Férfiúról szól, tehát kalandokról is. A csábos nimfáról, Kalüpszóról, a napgyereknek született cseles Kirkéről, a csodás *hókarú* Nauszikaáról. Szerlemesekről, szívszédítőkről. Az ő sokszoros édességükkel szemben kellő ellenerő-e a háztűzhely szigorú órének hűsége? Innen a gondos háziasszony mint kikötő – átellenben varázsos nők az ismeretlenből, tengernyi kaland; hová, kihez szegődik a szív? Akinek a tarka kalandregény e szála nem elég tömény lírai teszt, annak, egy századdal későbből, az elégia őskonstruktőre, Mimmermosz üzen: „Élni mit ér, mi öröm van arany szerelem tüze nélkül?”

Mi öröm van? A naiv részrehajlás, megtanulni egy nyelvet s elfelejteni a többit, ha nem a romlatlan szépségre vonatkozik. „... légy köztünk, vígadj s hivednek öntsél / isteni nektárt” – az átfűtött szellem majd a századok során hányszor fölsajdul, hogy de szívesen is visszaesne ide, a szapphói miliőbe! Képek a lépcsőfalon, ismétli az előkerült napló, hogy ott tartson az eszményi közéletben. Képek, a képzelet utolérhetetlen tárlata. Paraszt-nótáktól és szimfóniáktól hangos az alacsony fedelű szoba vagy a zenecsarnok. A tanultak kényesen ügyelnek a test és a szellem, a hév és a mérséklet kellő elegyére. A líra reggelén a barbár mágusok mutatványainak vadságával szemben még a mérték sugalmazza a lényegét. És az ideális azt kívánja, hogy hosszan szeressék, kitartóan és feltétlenül.

És csakugyan: bár egy kissé elfajzik, de ész, értelem virágföldjén, új presztízzsel, újra kihajt a mitológia. Itt-ott rejtett, szemernyi foltok az építményen: oda se neki, utóvégre ez se csak gipsz és tégl. Jön a reneszánsz. Jönnek a kegyetlenül tökéletes szépségű nők. Hitte volna-e a kitűnő poéta és kitűnő önreklámozó Petrarca, hogy titokzatos Laurájának húgai végeláthatatlan glédában gyarapodnak majd az irodalomban? Laura: az epekedő könyvember szüleménye, vagy ő az, akit tényleg a Santa Chiara templomban pillant meg Petrarca? Jelképes értelemben nővére ő Dobó Krisztinának, esetleg Szárkány Annának. S amennyiben szegről-végről rokona Celia, rokona-e Lady Dark?

Petrarcáig persze hosszú az út, közben a rafinált művészségű Horatiust okvetlenül említeni kell, holott a hosszú út az antiktól a modernig: akár egyetlen ugrás. „Boldog ember, mint az egek lakói, / aki vigan ül, kegyes, ellenedben, / s andalog kellő szavad édes hangján, gyöngé mosolygást // látván ajkadon szeliden lebegni... / De nekem szívem riad, én nem látlak, / mert jelenléd leborít azonnal / és odalészek” – dalolja a leszbuszi pacsirta. Ugyanez Adytól az adyság kritériuma szerint átfordítva: „Boldog legény, istenek párja, / Szemben ki ülhet szép szemekkel, / Édes kacajos közeleddel, / Kacajoddal, mely szíven-vágva / Fogja a mellem.” Alkalmasint így röppen ki a szó az idő kötelékeiből.

Ady, aki héja-nászt ül, vagy ha csak nászt is, többnyire személyileg regisztrálható nőkhöz kötődik. Ám a vágy, a hódolat, a test egy áldott pillanatában közös magaslaton éri a Sötét Hölgy lelkes hívét. Shakespeare szonettjei: csodálatos pátosz és pogány szenzáció. A szabad fantázia viharzása. Olvasója (ahogy alighanem anno címzettje is) úgy érezheti, e versekben nyilatkozó érzelemlél nemigen lehetséges feljebb srófolni a szenvedélyt. „semmi nélküled e nagy egyetem...” S erre az avoni hattyú még rátesz: „Az vagy nekem, mint testnek a kenyér...” *So are you to*

my thoughts as food to life. Az életnek, egyáltalán a meglétnek segélye, falatja, tüzelőanyaga, feltétele a kenyér; azonkívül alapszimbólum – jelentőségét és szükségességét felesleges magyarázni. Egy körön éppen ez az élet: kenyér. Akié a kenyér, azé az élet. ... *as food to life: mint testnek a kenyér:* mi egyéb lényegbeli fontosat mondhatna a szerelmes férfi a nőnek. És mégis! Ha Shakespeare sora a netovább, van még eggyel feljebb.

Shakespeare kétségtelenül lenyűgöző. Ady azonban, vele ellentétben, nem az emberi érzésvilág egy fázisát fejezi ki: lelkének és világának *egészével*, s üdvösséget remélve zuhan szerelembe. Neki most egy nő szíve a teljességről dobog. Ezerkilencszáztizenkettő tavaszán mint ha Anakreón írná Ady Endre életrajzát: „Engem a Szerelem piros / labdával sziven ért, és egy / szépcipőjű, aranyhaju / lánnyal játszani hívott.” A kenyér, akár Shakespeare hasonlatában, Adynál is megjelenik, csak hogy nem a test mindennapi eledele gyanánt. Följebbről kínáltatik, hogy fölemeljen. Ady ahhoz a kenyérhez hasonlítja Boncza Bertát, amelyet a reformátusoknál a liturgikus tér kiemelt pontján álló úrasztalról kap a bűnvalló. „Vegyétek, egyétek! Ez az én testem, mely ti éretetek megtöretik” – fogalmaz az ige. Az Úrvacsoráról van szó, tehát szentségről. Innen nézve talán mégsem intézhető el, mint ahogy történt már párszor, gyorsan lefirkált, felületes jelzőkkel Csinszka és Ady kapcsolata. Amikor Ady magasabbra csavarja a hangot, mint Shakespeare, szíve ügyét isteni ügyként is jelenti, a Teremtőig lódul: „Óh, véremből véredzett büszke Vér, / Bora közös hitünknek, / Lyánykám, testem, úrasztali kenyér.” A föld hajdan egy korong volt, aztán gömbnek mondták, most az egész mindenség egy lány: *testem, úrasztali kenyér.* Lehetetlen nem észrevenni a lelki lépték és intonáció kiáltó különbségét, hogy a test kenyerének shakespeare-i képéhez mértén mennyivel féktelenebb, fenségebb és átszellemültebb Ady romantikája! Hogyne lenne hát különösképp érdekes, hogy a női fizikumot oly behatóan ismerő szakember, Ady Endre a messziről szenvedélyesek és csakis e messziség óvó távolában tüzesek számára valóságos rajongástant hagyományoz: „Ó, Istennek nagyszerű teremtményei a nők. Érdemes értük élni. De leginkább csak azokért, akiket még nem ismerünk. És mindenekelőtt azokért, akiket sohse fogunk megismerni.”

A Laurák, Celiák, vagy Ovidius Corinnája, Dante ihletője, Beatrice, Aranynál Rozvány Erzsébet, Vajdánál Gina s mind a többi asszony-idol persze nem idegen nők. (Mondják, a Sötét Hölgy kiléte sem titok – a Lady állítólag: Emilia Lanier.) Személyükben nem idegenekre zuhog a szívtűz, annyi szép szó, hanem eszményekre. Az eszményt a képzelet, a tudat és a gondolat fényességi arányai rajzolják; az eszmény az isteniben fogan, s a

nyelv szüli, az ideálok örök paradoxonja szerint, tudniillik, hogy különbözőségükben is azonosságukat hordják. Mindegyikükre igaz a shakespeare-i verdikt: „Szép, jó, s igaz élt már, külön, gyakorta; / Soha, mint most, hármashban egybeforrva.”

Ennyi a világ, írja az előkerült napló. Az ember tisztán lát, ha a levegőt nézi. A jeleket pedig, amelyeknek tartalmát itt meg amott magába szívta, vagy elfelejti, vagy rávési valamely felületre. Ennyi a világ egy képben: vihar kerekedik, kidönt néhány vén fát, de éjszakára kitisztul az ég. „...míg fülünk vízcsobogást hall, / s szemünk felhőt lát” – Auden sorai ezek, a Déltől búcsúzó versében olvashatni: „Tanulónak jók vagyunk, de nem oktatónak: Goethe, / amint dobol homéroszi hexameterben / egy római lány lapockacsontján...”

Goethe, az egészséges Goethe: kalandor ő és a lelkiismeretesség lovagja. Csak a törvény adhat szabadságot, mondja, a lelki szétszóródás ellen beszél, és kitüntetett törvénye a szabadság. Azzal, hogy a saját erős életét énekli, a virulencia, ebből az egyszerű szemszögből nézve is, azt jelenti, az élet maga keménykötésű és egészséges, de legalábbis tarka sors. A nagyság gyakran magányos igyekszik lenni, s milyen jó, hogy a változatosság (Friderike, Charlotte, Christiane, Ulrike) itt is helyreállít valamit. „Rád gondolkod, ha nap fényét fűrösztli / a tengerár; / rád gondolkod, forrás vizét ha festi / a holdsugár. // Téged látalak, ha szél porozza távol / az utakat; / s éjjel, ha ing a kis palló a vándor / lába alatt.” A napfény, a tengerár, a forrásvíz, a szél, az út, a palló a vándor lába alatt – csupa valószínű, kézzelfogható tapasztalat. A szó bizonyos értelmében: testi realizmus, közvetlenül érzékelhető jelenség. A szerelem ennél tovább megy, éppen megzabolázhatatlansága az, ami véget nem érő feszültséget feltételez.

A gyötrelém és a gyönyör fénygejzírjeinek színmegfejtése csak részben a végtelennel való pazarkodás. A szerelem a véges birodalmához is hozzá van kötve. Ez is a szerelem: testnek a test. Ez is a szerelem: lényünk kettőssége. A kéktiszta ideál és a szomjas, gyönyöréhes anyag. A szexualitás hosszú-hosszú kalandjai során néha furcsán fordul a kocka: a lélek igazza le az emberi energiát. Az ilyesmi nem ritka. Igaz, hogy máskor viszont anyag az egész világ. Nem baj. Utóvégre lényünkben fakad, tehát lényünkhöz kell, hogy hasonlítson a szerelem. Így van ez rendjén, írja az előkerült napló. Folyton folyvást keresztútról keresztútra talpalunk, az ellentétek sokaságában rejlik birtokaink korlátatlansága. A keresztút sok mindent visszaad: erőt és termékeny világosságot. Nincs kép, amelybe az alkotó ne lopna be egy keveset magából, a szerelem-művészek sem kivételek. A mű, aminek lényege a lélek, mi vagyunk, s a hús-vér gépezet, a zsigerek masinája is mi vagyunk. Gép, mely szüntele-

nül megilletődik, és szüntelen derűvel nyugtázza, hogy lélek által organikus. „kedvesem teste, kire szívem éhes: / hús, hús, eleven hús! világnak magva, mag” – rikolt Babits *lelkesen* a nyers és forró életről.

Aki öreg és keserű, nem érti, miről is mesélnek a képek a lépcsőfalon. Az *epitheton ornanst* testileg is meg kell alapozni. Hókarú Nauszikaá! Emiatt a két kar miatt beszegődnek phaiáknak! – lehetetlen, hogy valami efféle ne sajgott volna fel Odüsszeusz szívében. Az élet végre csak egy módon képes maradéktalanul kedvére lenni az óvéinek: ha testet ölt. És ha testet ölt?

Amikor az ártatlan lelkébe befészkelődik a kéj, az ösztön azonmód félrehajítja a kétségbeesett világot, s az ember nem tudhatja magát többé ártatlannak, egyet akar: kielégülni. „Egy kis cukrászlányt szerettem egyszer minden csepp véremmel (...) Emmának hívták a lányt (...) Szép teste mesebeli Eldorádó volt fiatal vágyaimnak s csókjaimat maga Lucifer sugallta, hogy minden nap új öröm gonoszságával szórakoztassam kényes barátnőmet. Új, rafinált öleléseim megbotránkoztatták, mintha ez új szüzesség letörését jelentené, s testének minden foltocskáját csak könyörögve tudtam idegen örömök számára megnyerni.” A gyönyör itt Babits memóriáját izgatja.

Amint a vágy testre talál, kit formáz hát: az egyembert? Az örök embert? Egy lény hasonmása vagyunk, aki egész életében azért erőlködik, hogy össze ne roskadjon? Igen, az emberben ott motoszkál a gyanú, hogy valamennyi testvére az utókor számára áll modellt. Ugyanazokba a folyókba lépünk, mégsem ugyanazokba, és mégis ugyanazokba – a szerelemben pláne. A szerelemben minden bölcsesség fülbemászó s minden bölcsesség csöndje fültépő.

Képek a lépcsőfalon, tessék! És a legrégebbieket, s a legmodernebbeket. De valójában melyik is van hátrább, melyik elébb? Íme, egy tudósítás, mely az úgynevezett Hilaria, a Magna Mater-ünnep alkalmából íródott, s elég egyértelműen céloz rá, hogy a szerelem más is, mint lelki ambíció. S nemcsak magasba tör, egyéb irányokba is. „...a hitvány színészek – jegyzi le Augustinus – olyanokat énekeltek, amelyeket szerintem nem az istenek anyjának, hanem bármelyik szenátor vagy bármelyik becsületes férfi anyjának, sőt még a színészek anyjának sem illett volna meghallgatni ...”

A testi alaköltés archetoposzaként emlegetett barlang kapuja kettős porta; itt, ahol a szellem anyagba öltözik, nyomban lerója áldozatát is: az ember duális lényén isteni és állati természet osztozik. S test a testtel, lélek a lélekkel sosem telik be. Az angyaljárta álmukat óvó Jeromosok még sokáig ott fognak térdelni hitük előtt, s nagy lelkükben a kultúra s az igazság vívódik. A pogány örökség újra és újra megkeresztelkedik az új Ágostonok-

ban, a szent pedig arra tanít, hogy egyszer kell töredelmesen leírnia, s békéjét nemhogy megbontja, végleg meghozza a vallomás: „Mámoros gőzök szálltak folyton testi vágyaim mocsarából és ifjú erőm forrásaiból, és úgy ködbe, homályba burkolták szívemet, hogy nem tudott különbséget tenni a szeretet csendes derűje és fajtalan kívánczóság sötétsége között.”

S a más mindig ugyanaz lesz, de változatokban egyre gazdagabb. Míg az áhítózó egyre finomabb, szubtilisebb, egyre komplikáltabb, addig a nyugtalan kéjelgő, a test vad ösztöneiben tomboló egyre profánabb, áttüzesedet- tebb, egyre szókimondóbb, s csöppet sem egyszerű. A szent szerelem és a legégőbb testiség egymásnak is ad. Emitt a szenvedély, a test csodája színek domborjátéka, de egy átléphetetlen lírizmus medrében: „Oh mely szépek a te lépéseid a sarukban, oh fejedelem leánya! A te csípőd hajlásai olyanok, mint a kőszötyűk, mesteri kezeknek míve. / A te köldököd, mint a kerekded csésze, nem szűkölködik nedvesség nélkül; a te hasad mint a gabonaasztag, liliomokkal körül kerítve. / A te két emlőd, mint két őzike, a vadkecskének kettős fiai.” Salamon király szemei nyílnak föl, s a szerelem diadalmas ünnepén ő a tisztánlátóbb, vagy századokkal odébb, az apostolság és a mámorok romjai alól a kereszténység felé kapaszkodó Baudelaire? Mindenesetre Baudelaire nem közönséges zenét játszik alá a hús bűnének. „Óh, szüzek, démonok, óh, szörnyek és mártírok, / akik megvetitek a nyomorult Valót, / végtelent-keresők, jámborak és szatírok, / sorsok, ujjongva és zokogva áradók, / / kiket poklotokig követett árva lelkem, / szeretlek, hugaim, s szánlak benneteket, / mert kínatok komor, szomjatok telhetetlen / s mert a vágy csorduló urnája szivetek!”

Nő és férfi, írja az előkerült napló, már csak a természet ürügyén is köteles küzdelem – egymásért vagy egymás ellen, de küzdelem: ha a küzdelemben beleértendő, hogy előbb-utóbb önmagát égeti föl, és pedig a békességért, amelyet friss szertelenségek és fundálások szántanak, míg a nyugalomból ismét új küzdelem támad, kicsit tán másarcú, de nem másnemű. Hol a hang, amely kész kirohanni a természet e geometriájának szabályai alól, és mégis természetes? Hol a hang, amely a nő és a férfi százsorosán bonyolódó testi viszonyait és a százsorta bonyolultabb lelki stációit és üdvét mélyen és jól tagoltan adja vissza? Minden nagy költészet a szemléletben mérhető: hol a költő, aki e szemléletben homlokráncolás nélkül komoly, torz grimaszok nélkül kedélyes, s tisztában van vele, hogy a szerelemfírmában minden munkadarab különleges: itt az igazság, ha az, csakis geo-érvényű igazság gyanánt dolgozható bele a munkadarabba. „Nézem a hegyek sörényét – / homlokod fényét / villantja minden levél.” A géniusz enged egy pillantást vetni a

távoli asszonyra, a szavak mágiájában viszont egyik leg-pompásabb ünnepét üli. Íme, a megszemélyesült távlat. Melyik a háttér: a fölmagasodó természet, a néznivaló és éreznivaló emberarc? Csak az számít, ami a közeledben van, a szíveden: „Minden mosolyod, mozdulatod, szavad, / őrzöm, mint hulló tárgyakat a föld. / Elmémbe, mint a fémbe a savak, / ösztöneimmel belemartalak, / te kedves, szép alak, / lényed ott minden lényeket kitölt.” Ez a már-már terhes okossággal és mérhetetlen szenvedéllyel sújtott költészet, és szülője, József Attila az *Óda* minden egyes sorában a fenomén szintén konferálja a szerelemről, hogy az övé, amit senki nem tud, s eközben kihullani érzi a kezei közül, ami sokaké, csak az övé

nem. „Visz a vonat, megyek utánad” – már túl vagyunk a gyönyörködő és vergődő képzelet és az élettan, a testi funkciók naturalista képein. Mintha ez a vonat nehezen mászna meg egy hegyet, amelynek túloldalán – ki tudhatja? – talán Éva egykori háztartása, valami édenszerű vár. Vagy a pokol? Mégis, ez a kopár hegy a kapaszkodó vonattal az égi és földi dolgok középpontja.

A szerelem egyetlen őszinte gesztusa sem téríti el az embert a mindennapok földi világától. És nincs egyetlen őszinte gesztusa, amely ne lenne egyenrangú a mennyeivel. Ha eltűnik a szemünk elől, az ég magasában, az alacsony földön tűnik el? Ha marad, hol van? Égen? Földön?

Szerelem: *örök dolgok közé legyen híred beszótt.*

FECSKE CSABA

Mifelénk

*ha erre tévednél ha itt járnál
mifelénk bizalommal fogadnának
napcserzette arcú földijeim
a rögbe szerelmes parasztok
akik rég belekalapálták
szavukat az időbe*

*kakukkfű szagával kínálna
a fulladozó déli szél
tüzek füstjét láthatnád éggé
válni a gatz ropogtató falánk
lángokat az éjbe süllyedő mezőn*

*belegázolhatnál a zöld köveken
bukdácsoló pisztrángos patakba
hogy tükröképeddel ajándékozd meg
itt a mészkö lapockájú hegyek közt
ahol a roskadozó ég pihen
fenn a hegytetőn Szádvár
napszíta szélmosdatta romjain*

*az ödémás hold kékje
vakitaná szemed amíg
az éjszakában holdkóros tücsök
folyton megújuló ciripelését hallgatod*